

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنرادیان و تمدن ها
گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر
بررسی درخت زندگی در هنر ایران و نمود آن بر فرش های ایرانی

استاد راهنما:
دکتر بهار مختاریان

استاد مشاور:
بیژن اربابی

پژوهشگر:
زیبا کاظم پور
دی ماه ۱۳۸۹

اظهارنامه دانشجو:

موضوع پایان نامه: بررسی درخت زندگی در هنر ایران و نمود آن بر فرش های ایرانی

استاد راهنما: بهار مختاریان

اینجانب زیبا کاظم پور دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر دانشکده هنر ادیان و تمدن ها دانشگاه هنر اصفهان، به شماره دانشجویی ۸۷۱۱۵۰۳۲۰۵، گواهی می نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است.
نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن ها
گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر آقای/خانم زیبا کاظم پور با عنوان:

بررسی درخت زندگی در هنر ایران و نمود آن بر فرش های ایرانی

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه .... به تصویب نهایی رسید

امضا	با مرتبه علمی استادیار	۱- استاد راهنمای اول پایان نامه آقای دکتر بهار مختاریان
امضا	با مرتبه علمی مربی	۲- استاد مشاور اول پایان نامه آقای استاد بیژن اربابی
امضا	با مرتبه علمی استادیار	۳- استاد داور داخل گروه آقای دکتر خواجه گیر
امضا	با مرتبه علمی استادیار	۴- استاد داور داخل گروه آقای دکتر حمید فرهمند
امضا	با مرتبه علمی استادیار	۵- استاد داور خارج از گروه آقای دکتر جواد صافیان
امضا	با مرتبه علمی استادیار	۶- استاد داور خارج از گروه دکتر بهمن نامور مطلق
- مهر و امضای مدیر گروه

:

در این راستا از دوستانی که در مسیر تدوین این پایان نامه مرا یاری فرمودند، به ویژه اساتید ارجمندم خانم دکتر بهار مختاریان که در زمینه بررسی این نماد و تدوین پایان نامه مرا یاری رساندند، آقای بیژن اربابی در زمینه ی مطالعه ی فرش های ایرانی و آقای حسین عابد دوست که در بخش تطبیق نقش مایه های موجود بر روی آثار هنری همراه من بودند، مراتب تشکر و قدر دانی خود را بیان می دارم.

چکیده :

درخت زندگی ، درختی است نمادین که در میانه ی جهان قرار دارد . این درخت در اسطوره های ملل ، دارای جایگاه خاصی است و در فرهنگ های مختلف تکرار می شود . برای درخت ، در رویکردهای اسطوره ای و نمادین ، به سه مفهوم اصلی درخت کیهانی و درخت زندگی و درخت دانش اشاره شده است. از دوران پیش از تاریخ تصویر درخت و نمادپردازی آن در هنر هند، بین النهرین ، ایران ، یونان و مصر ... دیده می شود. بررسی نماد درخت به عنوان یکی از مکررترین نماد ها ، در آثار هنری ایران و فرش های ایرانی موضوع این رساله است . بررسی نقش مایه ی درخت زندگی بر روی فرش های ایرانی ، تحلیل جنبه های نمادین این نقش مایه با توجه به اسطوره های مرتبط و نشان دادن کهن الگو بودن قالب های تصویری موجود، متشکل از درخت و نمادهای وابسته به آن، که در دوره های تاریخی هنر ایران تکرار می شود ، از اهداف این رساله است. فرضیه ی اصلی این تحقیق، مفهوم نمادین درخت زندگی و تلقی آن به عنوان مرکز جهان ، منشأ حیات ، تجدید حیات و برکت و فراوانی در اسطوره های ایرانی و هماهنگی آن در همراهی با این مفاهیم با اسطوره های ملل دیگر، و تداوم حیات این نقش مایه در هنر ایران و در فرش های ایرانی است. روش کار توصیفی- تطبیقی و از طریق مطالعات کتابخانه ای و تجزیه و تحلیل کیفی است. پژوهش حاضر می کوشد به بررسی نماد درخت زندگی در فرش ایران پردازد و ارزش های نمادین درخت را بررسی کرده و پیشینه ی اسطوره ای - فرهنگی آن را مطرح کند و حضور آن را بر روی آثار ایرانی ، طبقه بندی کند . بدین منظور، جایگاه نماد درخت زندگی در اسطوره های ایرانی و ملل دیگر، با هدف روشن ساختن کهن الگویی آن مطرح می گردد ، سپس ظهور این نماد را با دیگر نمادهای وابسته به آن در آثار هنری دوره های تاریخی ایران و بر روی فرش های ایرانی طبقه بندی می کند، از طریق این بررسی ، مفاهیم نهفته در پس این نماد و ارتباط آن با نمادهای وابسته بیان می گردد، بر مبنای نظریه ی ناخود آگاه جمعی یونگ که در آن، بشر وارث نیروی ناخودآگاهی است که در روان او جای دارد و این ناخودآگاه جمعی است که سرچشمه- ی نمادهاست ، تداوم حیات کهن الگوی درخت زندگی را در هنر ایران، امری ناخودآگاه و میراث باستانی ذهن ایرانی می داند و درخت زندگی را به عنوان نماد حیات ، جاودانگی و سرچشمه ی زندگی ، یک کهن الگو معرفی می کند که همراه با نمادهای وابسته به خودش که رد پای برخی از آن ها در اسطوره به چشم می خورد، همچنان بر آثار هنری و به ویژه در فرش ایرانی حضور دارد. نمادهای وابسته به درخت را می توان به چهار گروه نمادهای کیهانی ، فیکورهای انسانی و نمادهای سماوی و نمادهای حیوانی تقسیم کرد که در آثار دوره ی باستانی ایران ، دوره ی اسلامی و نیز بر فرش های ایرانی ظاهر شده اند. این نمادهای وابسته در شناسایی نماد درخت زندگی می توانند هدایت گر باشند . نمادهای کیهانی نمادهایی هستند که در جریان آفرینش جهان و کیهان، نقش بسزایی دارند و به نوعی با مفهوم سرچشمه ی زندگی و منشأ حیات که در قالب درخت زندگی نمادین شناخته می شود، ارتباط دارد.

کلیدواژه ها: نقش مایه، درخت زندگی ، ایران ، فرش

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۶	۲-۱- بیان مسئله
۶	۳-۱- ضرورت تحقیق
۷	۴-۱- اهداف پژوهش
۷	۵-۱- چارچوب نظری تحقیق
۷	۶-۱- روش پژوهش
۸	۷-۱- قلمرو مکانی پژوهش
۸	۸-۱- قلمرو زمانی پژوهش
۸	۹-۱- روش نمونه گیری
۸	۱۰-۱- ابزار گرد آوری داده ها
۸	۱۱-۱- روش تجزیه و تحلیل داده ها
۹	۱۲-۱- محدودیت های پژوهش
۹	۱۳-۱- شرح واژه ها و اصطلاحات
	فصل دوم: مفهوم اسطوره ای درخت
۱۲	۲- مفاهیم نمادین درخت در اسطوره ها
۱۲	۱-۲- درخت کیهانی
۱۳	۱-۲- درخت کیهانی در بین النهرین
۱۳	۲-۱-۲- درخت کیهانی در هند
۱۵	۳-۱-۲- درخت کیهانی در اسکاندیناوی
۱۶	۴-۱-۲- درخت کیهانی در یونان

۱۶	۲-۲ درخت زندگی
۱۶	۱-۲-۲ درخت زندگی در بین النهرین
۱۶	۲-۲-۲ درخت زندگی در هند
۱۸	۳-۲-۲ درخت زندگی در مصر
۱۸	۲-۳ درخت خیر و شردرمتون مذهبی
۲۰	۲-۴ نماد درخت در اسطوره ها و متن های کهن ایران
۲۰	۲-۴-۱ درخت کیهانی و درخت زندگی
۲۲	۲-۴-۲ درخت خیر و شردر ایران
۲۳	۲-۵ درخت با ویژگی های خاص
۲۳	۲-۵-۱ درخت هفت شاخه
۲۳	۲-۵-۲ درخت نخل
۲۴	۲-۵-۳ درخت سرو
۲۵	۲-۵-۴ مهر گیاه
۲۵	۲-۵-۵ انار
۲۶	۲-۵-۶ درخت مورد
۲۶	۲-۵-۷ تاک
۲۷	۲-۵-۸ درخت انجیر
۲۸	۲-۶ اسطوره های مرتبط با رویش حیات گیاهی
۲۷	۲-۶-۱ مادر الهه بزرگ (ایزدبانو) - درخت
۲۹	۲-۶-۱-۱ مادر الهه در ایران
۳۰	۲-۶-۱-۲ مادر الهه در هند
۳۲	۲-۶-۱-۳ مادر الهه در بین النهرین
۳۴	۲-۶-۱-۴ مادر الهه در مصر
۳۴	۲-۶-۱-۵ مادر الهه در یونان

۳۵	۶-۱-۶-۲ سه گانه مقدس و نمادهای وابسته به الهه ی مادر
۳۷	۷-۲ درخت در اسطوره ها آفرینش
۳۷	۱۱-۷-۲ اسطوره ی آفرینش در ایران
۳۹	۲-۷-۲ اسطوره ی آفرینش در بین النهرین
۴۰	۳-۷-۲ اسطوره ی آفرینش در اسکاندیناوی
۴۰	۴-۷-۲ اسطوره ی آفرینش در مصر
۴۱	۸-۲ ایزد نباتی و مفهوم تجدید حیات گیاهی
۴۱	۱-۸-۲ ایزد نباتی در ایران
۴۲	۲-۸-۲ ایزد نباتی در هند
۴۲	۳-۸-۲ ایزد نباتی در بین النهرین
۴۳	۴-۸-۲ ایزد نباتی در مصر
۴۴	۹-۲ شهریاران اسطوره ای و درخت
۴۴	۱-۹-۲ شهریار - درخت در ایران
۴۵	۲-۹-۲ شهریار - درخت در بین النهرین
۴۶	۳-۹-۲ شهریار - درخت در مصر
۴۷	۱۰-۲ درخت زندگی در بهشت
۴۷	۱-۱۰-۲ بهشت در ایران
۴۸	۲-۱۰-۲ بهشت در بین النهرین
۴۸	۳-۱۰-۲ بهشت در متون دینی
۴۹	۱۱-۲ نمادهای وابسته به درخت و مفاهیم آن ها
۵۱	۱۱-۱۱-۲ نمادهای کیهانی و درخت
۵۱	۱-۱۱-۲ آب - درخت
۵۳	۲-۱۱-۲ کوه - درخت
۵۴	۳-۱۱-۲ آتش - درخت

۵۶	۲-۱۱-۱-۴ ستون - درخت
۵۷	۲-۱۱-۱-۵ جام - گلدان - درخت
۵۸	۲-۱۱-۱-۶ محراب - درخت
۵۹	۲-۱۱-۲ نمادهای سماوی
۵۹	۲-۱۱-۲-۱ خورشید - درخت
۶۰	۲-۱۱-۲-۲ ماه - درخت
۶۲	۲-۱۱-۲-۳ ستاره - درخت
۶۲	۲-۱۱-۳ نمادهای حیوانی مرتبط با درخت
۶۳	۲-۱۱-۳-۱ اسب
۶۵	۲-۱۱-۳-۲ بز کوهی
۶۶	۲-۱۱-۳-۳ پرنده
۶۸	۲-۱۱-۳-۴ شیر
۶۹	۲-۱۱-۳-۵ گاو
۷۲	۲-۱۱-۳-۶ گوزن
۷۲	۲-۱۱-۳-۷ مار
۷۵	۲-۱۱-۳-۸ ماهی

فصل سوم درخت و نمادهای وابسته به آن در آثار باستانی ایران و تداوم آن در دوره ی

۷۸	اسلامی
۷۹	۳-۱-۱-۱ فیگورهای انسانی
۷۹	۳-۱-۱-۱-۱ مادرالهه - درخت در آثار باستانی ایران
۸۲	۳-۱-۱-۲ شهریار - درخت در آثار باستانی ایران
۸۶	۳-۱-۱-۳ فیگورهای زن و مرد در آثار دوره ی اسلامی در همراهی با درخت
۸۷	۳-۲-۱-۱ نمادهای کیهانی در آثار باستانی ایران و تداوم آن در دوره ی اسلامی

- ۸۷ ۳-۲-۱ آب - درخت در آثار باستانی ایران
- ۸۹ ۳-۲-۲ آب - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۹۰ ۳-۲-۳ کوه - درخت در آثار باستانی ایران
- ۹۱ ۳-۲-۴ کوه - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۹۲ ۳-۲-۵ ستون - درخت در آثار باستانی ایران
- ۹۳ ۳-۲-۶ ستون - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۹۵ ۳-۲-۷ سبو - درخت در آثار باستانی ایران
- ۹۵ ۳-۲-۸ سبو - درخت در آثار دوره ی اسلامی
-
- ۹۷ ۳-۳ نمادهای سماوی مرتبط با درخت در آثار باستانی ایران
- ۹۷ ۳-۳-۱ خورشید - درخت در آثار باستانی ایران
- ۹۹ ۳-۳-۲ خورشید - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۰۰ ۳-۳-۳ ماه - درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۰۱ ۳-۳-۴ نمادهای حیوانی مرتبط با درخت در آثار باستانی ایران و تداوم این
- نمادهای در هنر دوره ی اسلامی
- ۱۰۱ ۳-۴-۱ اسب - درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۰۳ ۳-۴-۲ اسب - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۰۴ ۳-۴-۳ بز - درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۰۶ ۳-۴-۴ بز - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۰۶ ۳-۴-۵ پرنده - درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۰۷ ۳-۴-۶ پرنده - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۰۸ ۳-۴-۷ شیر - درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۰۹ ۳-۴-۹ شیر - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۱۰ ۳-۴-۹ گاو - درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۱۱ ۳-۴-۱۰ گاو - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۱۲ ۳-۴-۱۱ گوزن - درخت در آثار باستانی ایران

- ۱۱۳ ۱۲-۴-۳ گوزن - درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۱۴ ۱۳-۴-۳ مار- درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۱۶ ۱۴-۴-۳ مار- درخت در آثار دوره ی اسلامی
- ۱۱۷ ۱۵-۴-۳ ماهی - درخت در آثار باستانی ایران
- ۱۱۸ ۱۶-۴-۳ ماهی - درخت در آثار دوره ی اسلامی

۱۲۱ فصل چهارم: درخت زندگی و نمادهای وابسته به آن بر فرش های ایران

- ۱۲۳ ۴- ۱- تداوم حیات نمادهای انسانی مرتبط با مفهوم درخت بر فرش های ایران
- ۱۲۳ ۱-۱-۴ زن - درخت در فرش ایران
- ۱۲۶ ۲-۱-۴ شهریار - درخت در فرش ایران
- ۱۲۷ ۳-۱-۴ زوج های دوتایی - درخت در فرش ایران

۱۳۰ ۴-۲- تداوم حیات درخت و نمادهای کیهانی مرتبط با آن در فرش ایران

- ۱۳۰ ۱-۲-۴ آب - درخت
- ۱۳۴ ۲-۲-۴ کوه - درخت
- ۱۳۷ ۴-۲-۴ ستون - درخت
- ۱۳۸ ۴-۲-۴ سیو - درخت
- ۱۳۹ ۵-۲-۴ درخت - محراب

۱۴۳ ۴-۳- تداوم حیات ارتباط درخت و نمادهای سماوی

- مرتبط با آن بر فرش های ایران
- ۱۴۳ ۱-۳-۴ خورشید - درخت
- ۱۴۸ ۲-۳-۴ ماه - درخت

۱۴۹	۴-۴ تداوم حیات نمادهای حیوانی مرتبط با مفهوم درخت بر فرش های ایران
۱۴۹	۴-۴-۱ اسب - درخت
۱۵۳	۴-۴-۲ بز - درخت
۱۵۵	۴-۴-۳ پرنده - درخت
۱۵۸	۴-۴-۴ شیر - درخت
۱۵۹	۴-۴-۵ گاو - درخت
۱۶۱	۴-۴-۶ گوزن - درخت
۱۶۲	۴-۴-۷ مار - درخت
۱۶۴	۴-۴-۸ ماهی - درخت
۱۶۶	۴-۴-۹ درخت وق وق
۱۶۹	تجزیه و تحلیل نهایی
۱۷۵	منابع و مآخذ

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۱۱۷	جدول (۱-۴) رابطه‌ی فیگورهای انسانی و درخت
۱۷۲	جدول (۲-۴) رابطه‌ی نمادهای کیهانی و درخت
۱۷۲	جدول (۳-۴) رابطه‌ی نمادهای سماوی و درخت
۱۷۴	جدول (۴-۴) رابطه‌ی نمادهای حیوانی و درخت

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۲۵	شکل (۱-۲) نقاشی مهر گیاه.
۳۱	شکل (۲-۲) پایه در شمالی معبد بهار هوت ، قرن دوم ق.م.
۳۳	شکل (۳-۲) نقش برجسته (رأس الشمرة) شمال کنعان .
۳۳	شکل (۴-۲) مهر استوانه ای ، بین النهرین ۲۳۰۰ ق.م .
۳۴	شکل (۵-۲) نقش برجسته ی مصری.
۳۴	شکل (۶-۲) مهری از میسن حدود ۱۵۰۰ ق.م.
۳۵	شکل (۷-۲) نقش برجسته ی هیتی .
۳۶	شکل (۸-۲) نقش برجسته ای از داغستان .
۳۶	شکل (۹-۲) نقش برجسته ای از ایران ، پیش از اختراع خط.
۴۳	شکل (۱۰-۲) مهری از بین النهرین.
۴۵	شکل (۱۱-۲) نقاشی دیواری آشوری.
۴۶	شکل (۱۲-۲) مهری از بین النهرین.
۴۸	شکل (۱۳-۲) مهر سومری، ۲۵۰۰ ق.م.
۵۶	شکل (۱۴-۲) ستون رومی حدود ۱۳۰ م .
۵۸	شکل (۱۵-۲) ستون محرابی از معبد هگرکیم جزیره مالت.
۶۹	شکل (۱۶-۲) الف حکاکی بر استخوان ماموت ۱۰۰۰۰ ق.م فرانسه.
۶۹	شکل (۱۶-۲) ب مهری از ۱۵۰۰ ق.م میسن.
۷۵	شکل (۱۷-۲) نقاشی بر کوزه ای به دست آمده از شهر "بت" متعلق به قرن ۸ ق.م .

- ۷۹ شکل (۱-۳) مهری از دوره نوآشوری ۷۵۰-۶۵۰ ق.م.
- ۸۰ شکل (۲-۳) مهر استوانه ای، شهرداد کرمان، موزه تهران.
- ۸۱ شکل (۳-۳) پیکرک های زن از جنس گل پخته، تل باکون.
- ۸۱ شکل (۴-۳) مهرهای مکشوفه از ایلام، مجموعه روزن
- ۸۲ شکل (۵-۳) بشقاب نقره موزه ارمیتاژ.
- ۸۳ شکل (۶-۳) این نقش برجسته بر روی آجر لعابی ۱۲۰۰ ق.م شوش، موزه لوور.
- ۸۴ شکل (۷-۳) لوح هخامنشی .
- ۸۵ شکل (۸-۳) مهر سومری، ۲۵۰۰ ق.م.
- ۸۵ شکل (۹-۳) نقش برجسته روی چوب، اسپانیا.
- ۸۶ شکل (۱۰-۳) بشقاب متعلق به اوایل دوره اسلامی، موزه بریتانیا لندن.
- ۸۶ شکل (۱۱-۳) کاشی زرین فام کاشان، احتمالاً ۶۶۵ ه.ق.
- ۸۸ شکل (۱۲-۳) مهر ایلامی.
- ۸۸ شکل (۱۳-۳) سفالینه ای از بین النهرین.
- ۸۹ شکل (۱۴-۳) ساغر مفرغی، لرستان، قرن نهم ق.م .
- ۸۹ شکل (۱۵-۳) کاسه نقاشی شده روی لعاب، سامره، سده ی ششم هجری.
- ۹۰ شکل (۱۶-۳) مهری از شوش، اوایل هزاره سوم ق.م.
- ۹۱ شکل (۱۷-۳) شاهنامه فردوسی، مکتب اصفهان، قرن ۱۱ ه.ق.
- ۹۱ شکل (۱۸-۳) آویز چاپی کتان، نیمه دوم قرن سیزدهم.
- ۹۲ شکل (۱۹-۳) ستون طاق بستان .
- ۹۳ شکل (۲۰-۳) الف ستون محراب مسجد جامع نایین.

- شکل (۲۰-۳) ب بالای محراب مسجد جامع نایین. ۹۴
- شکل (۲۱-۳) ایوان شرقی مسجد جامع اصفهان. ۹۴
- شکل (۲۲-۳) گلدان طلائی ، املش، قرن ۹ و ۸ ق.م. ۹۵
- شکل (۲۳-۳) سینی مفرغی ، برجسته کاری شده، دوره ساسانی. ۹۶
- شکل (۲۴-۳) محراب مسجد میرچخماق . ۹۶
- شکل (۲۵-۳) حیات مسجد وکیل شیراز. ۹۶
- شکل (۲۶-۳) مهری از شوش اوایل هزاره سوم ق.م . ۹۸
- شکل (۲۷-۳) مهر استوانه ای ایلام نو (۶۰۵-۵۳۹ ق.م). ۹۸
- شکل (۲۸-۳) نقش برجسته میتراپی ۹۸
- شکل (۲۹-۳) اسطرلاب قرن ۱۱ ه.ق . ۹۹
- شکل (۳۰-۳) مهر ساسانی. ۱۰۱
- شکل (۳۱-۳) بشقاب نقره ای ، دوره ساسانی، سده ۵ ق.م. ۱۰۲
- شکل (۳۲-۳) نقش مایه مربوط به پارچه ابریشمی ، سده ۵ یا ۶ ه.ق . ۱۰۲
- شکل (۳۳-۳) الف پارچه ی ابریشمی ۶۰۰ م. ۱۰۳
- شکل (۳۳-۳) ب پارچه ی دوره ی اسلامی . ۱۰۳
- شکل (۳۳-۳) ج سفال مینایی قرن ۷ و ۶ ه.ق. ۱۰۳
- شکل (۳۴-۳) پاره سفالینه منقوش لایه اول تپه حصار . ۱۰۴
- شکل (۳۵-۳) حجاری آشوری. ۱۰۴
- شکل (۳۶-۳) درخت و بزسانان برنزی ، هخامنشی. ۱۰۵
- شکل (۳۷-۳) ظرف ساسانی. ۱۰۵